

יום טוב שני של גלויות

יואב כהן

- א. פתיחה
- ב. שאלות היסוד
- ג. גדר יום טוב שני
- ד. מקום החיוב
- ה. איך מגדירים פרהסיא?
- ו. מסקנות להלכה

א. פתיחה

יום טוב שני של גלויות הוא אחד הנושאים המורכבים ומעוררי המחשבה במסכת פסחים. התורה מצווה "שְׁבַעַת יָמִים מְצוֹת תֹּאכְלוּ"; "בַּסֶּפֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים..."¹ וכו'. מהתורה אנחנו לומדים בדיוק מתי החגים אמורים לחול, והדבר מוסכם על כל עם ישראל. כידוע² היו מקדשים את החודש על פי ראייה בבית הדין בירושלים. משום שלא הספיקו להודיע לבני חו"ל על עיבור החודש, נוצר ספק מה התאריך הנכון, ולכן נהגו לעשות כל יום טוב יומיים. כיום אנחנו יודעים מראש מתי יחול ראש חודש, ולוח השנה שלנו מסודר מראש בכל העולם. אך למרות שהשתנו הזמנים והיום אין את הבעיות הטכניות שהיו פעם, עדיין חצי מעם ישראל שומר - או לפחות אמור לשמור - יום אחד יותר בכל חג! לדבר זה יש השלכות הלכתיות משמעותיות כמו ביטול הנחת תפילין, ואיסורים של "בל תוסיף".

¹ ויקרא כג ו, שם פסוק מב.

² משנה ראש השנה ב, א-ב.

צריך לשים לב שיש כאן דבר שהוא מנהג או תקנת חכמים (כמו שנראה בהמשך), המבטל מצווה דאורייתא. מתוך כך עולה השאלה: למה אנחנו עדיין עושים יום טוב שני? ברור לנו למה עשו כך בתקופה שבה קידשו את החודש בראייה, אבל המנהג נמשך גם כיום כשברור שהסיבה הזאת לא קיימת. איך הגענו למצב הזה? תחילה ננסה לברר את סיבת תקנת יום טוב שני בימינו. המקורות לכך מתחילים כבר מהמשנה ומהגמרא, אבל נתחיל מהרמב"ם שסיכם את הנושא, ואחר כך נראה את סוגיות הגמרא:

מצות עשה מן התורה על בית דין שיחשבו...וישלחו ויודיעו את שאר העם באיזה יום הוא ראש חדש כדי שידעו באיזה יום הן המועדות...
(רמב"ם קידוש החודש א, ז)

כל מקום שהיו השלוחין מגיעין היו עושין את המועדות יום טוב אחד ככתוב בתורה, ומקומות הרחוקים שאין השלוחים מגיעין אליהם היו עושין שני ימים מפני הספק לפי שאינם יודעים יום שקבעו בו בית דין ראש חדש איזה יום הוא.

(שם ג, יא)

כפי שניתן לראות ברמב"ם, קידוש החודש היה מתנהל כך: בית הדין היה יושב בירושלים; כל העדים שראו את הירח היו באים ומעידים בפני בית הדין; בית הדין היה מעבר את החודש אחרי שחקר את העדים; אז היו יוצאים שליחים ומודיעים אם התעבר החודש או לא. בגלל שתמיד היה ספק אם החודש שעבר היה מעובר, אי אפשר היה לדעת אם היום י' בחודש או י"א בחודש. לכן כל מקום שהשליחים לא הגיעו אליו שמרו יומיים חג מספק, כיוון שבט"ו בניסן אי אפשר היה לדעת אם זה התאריך הנכון, ויכול להיות שאות יום הוא רק י"ד (במידה והחודש הקודם היה מעובר). מסיבה זו שמרו בעבר יומיים, כי בודאי אחד משני הימים היה היום הנכון.

כך הגענו למצב שבא"י שומרים יום אחד. השליחים היו מספיקים להגיע לכל קצוות א"י, אך בגלל המרחק, בחו"ל שומרים יומיים מספק. היוצאים מן הכלל הם

ראש השנה ויום כיפור שבהם יש שיוויון בין א"י לחו"ל. ראש השנה בכל מקום הוא יומיים משום שראש השנה חל בראש חודש, והשליחים לא הספיקו להודיע בזמן לשום מקום על קידוש החודש. יום כיפור בכל מקום הוא יום אחד, בגלל שיש סכנה בצום של יומיים.

אפשר לשאול שאלות רבות בנושא, ובתור התחלה ננסה להבין את סיבת התקנה, הרלוונטיות שלה, מה הגדרים שלה, והכי חשוב - איפה היא חלה ועל מי. תשובה לכל אחת מהשאלות האלו יכולה לקחת אותנו לכיוון פסיקתי אחר לגמרי. אפשר להגדיר את יום טוב שני כדאורייתא או דרבנן, חובת האנשים או חובת המקום, ועוד הרבה הגדרות מרחיקות לכת שמשפיעות הלכה למעשה. הבעיה העיקרית שעולה מהמקורות שיוצגו להלן, היא מה דינו של בן א"י שנמצא בחו"ל ביום טוב שני, ולהפך, של בן חו"ל בא"י. בחרתי להתמקד במאמר זה במעמדו של בן א"י היוצא לחו"ל לתקופה קצרה. הבסיס לסוגייה מופיע במשנה בפסחים ד, א, ובעקבותיה בגמרא בדפים נ ע"א-נא ע"ב:

מקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסחים עד תצות, עושין. מקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, או ממקום שאין עושין למקום שעושין, נוהגין עליו חמרי מקום שיצא משם וחמרי מקום שהלך לשם. ואל ישנה אדם, מפני המחלוקת.

(משנה פסחים ד, א)

המשנה הפותחת את הפרק הרביעי במסכת פסחים עוסקת באדם ממקום אחד שמגיע למקום אחר, ומנהג המקום שונה ממנהגו המקורי בין לקולא ובין לחומרא. במצב כזה נשאלת השאלה: מה עליו לעשות? לשמור על מנהגיו או לקבל על עצמו את מנהגי המקום? המשנה מציעה פתרון, והוא שיחמיר על עצמו לנהוג גם כמקום שבא ממנו וגם כמקום שהגיע אליו. המשנה מסיימת בכלל שמסביר למה נקבעה ההלכה בצורה הזאת: "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת". המשנה מנסה ליצור מעין ערכות הדדיות בין בני המקום ולמנוע מחלוקות מיותרות על מנהגים, כי הרי ככל הנראה שני המנהגים 'נכונים', ואין להעדיף מנהג אחד על פני השני. הגמרא מגדירה מחדש את הכללים של המשנה:

כי אתא רבה בר בר חנה אכל דאייתרא. עול לגביה רב עזרא סבא ורבה בריה דרב הונא, כיון דחזינהו - כסייה מינייהו. ...ורבה בר בר חנה לית ליה הא דתנן נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם? אמר אביי הני מילי - מבבל לבבל, ומארץ ישראל לארץ ישראל. אי נמי - מבבל לארץ ישראל. אבל מארץ ישראל לבבל - לא, כיון דאנן כייפינן להו - עבדינן כוותייהו. רב אשי אמר אפילו תימא מארץ ישראל לבבל. הני מילי - היכא דאין דעתו לחזור, ורבה בר בר חנה דעתו לחזור הוה.

(פסחים נא ע"א)

הגמרא מספרת על רבה בר בר חנה, ומביאה מקרה שאמנם עדיין לא נוגע ליום טוב שני, אבל כן נוגע לעניין המנהגים הסותרים בין המקומות. רבה בר בר חנה שהגיע מארץ ישראל אכל דאייתרא³ בבבל, במקומם של הנוהגים איסור בדבר. כשהגיעו אליו בני המקום - רב עזרא ורבה בריה דרב הונא - וראו אותו, הסתיר מהם רבה בר בר חנה את מעשיו. עד כאן עיקר המעשה, וממנו אנחנו יכולים ללמוד כמה דברים לעניין מנהג אישי שסותר את מנהג המקום.

שואלת הגמרא על רבה בר בר חנה: איך הוא עושה את זה? האם הוא לא מכיר את המשנה שאומרת ש"נותנין עליו חומרי המקום שהלך לשם"? הרי לכאורה זה לא משנה מה המנהג שלו, והוא היה צריך לנהוג כמנהג החמור, ובמקרה הזה לא לאכול כמנהג מקומו!

מתרץ אביי שבמשנה מדובר רק על מעבר מקום מבבל לבבל, דהיינו בין מקומות בחו"ל או במעבר בתוך א"י, וגם מבבל לא"י יש לנהוג כמנהג החמור. אמנם מא"י לבבל לא צריך לנהוג כך בגלל שמרכז פסיקת ההלכה הוא בא"י, ואין סיבה לשנות ממנהגי א"י בחו"ל אף אם הם סותרים. בני חו"ל כפופים לא"י ונוהגים כמותם ברוב הדברים. רב אשי נותן לנו גדר חדש לעניין קבלת המנהגים. הוא מתרץ את

³ סוג של חלב בהמה שנהגו בני ארץ ישראל לאכול, ובני בבל נהגו בו איסור.

מעשהו של רבה בר בר חנה בכך שאנחנו יכולים להגיד שתמיד מקבלים את חומרי המקום, גם מא"י לבבל, אבל רק כשדעתו של האדם להישאר שם ולהפוך לאחד מבני המקום ולקבל עליו את המנהג. רבה בר בר חנה לא הגיע בשביל להישאר בבבל, אלא הוא הגיע לביקור ולא היה בדעתו להישאר שם. לכן הוא לא היה צריך לקבל עליו את חומרי המקום, ויכל לנהוג כמנהגו.

אם כן, מהגמרא נראה שישנה עדיפות מסויימת לבני א"י במנהגים על פני בני חו"ל, והמצב היחיד שיכול להוות בעיה הוא מפגש בין שני המנהגים שיוצר מצב של מחלוקת, כלשון המשנה. השאלה שעולה מהמקרה, היא כמה רחוק אפשר ללכת בשיטת רבה בר בר חנה ורק להסתיר את המנהג בכל פעם שנתקלים באנשי המקום. הגמרא בדף נא ע"ב מתמקדת יותר בהשלכות של שינויי המנהגים, ועל המקומות המחוייבים והפטורים מהמנהג.

ההולך ממקום וכו'. בשלמא ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה אדם מפני המחלוקת ולא ליעביד. אלא: ממקום שאין עושין למקום שעושין - אל ישנה אדם מפני המחלוקת, ונעביד? הא אמרת: נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם וחומרי מקום שיצא משם! - אמר אביי: ארישא. רבא אמר: לעולם אסיפא, והכי קאמר: אין בזו מפני שינוי המחלוקת. מאי קא אמרת: הרואה אומר מלאכה אסורה - מימר אמרי: כמה בטלני הוי בשוקא.

(פסחים נא ע"ב)

אנחנו רואים שהבעיה העיקרית היא שינוי בעשיית מלאכה בפועל. לעומת זאת פסיביות אל מול האקטיביות של אנשי המקום יכולה להיות בעייתית פחות, כי הרואה יכול לומר שהם בטלנים, והדבר לא פוגע במנהג המקום.

אמר ליה רב ספרא לרבי אבא: כגון אנן; דידעינן בקביעא דירחא ביישוב לא עבידנא - מפני שינוי המחלוקת. במדבר מאי? - אמר ליה, הכי אמר רב אמי: ביישוב - אסור, במדבר - מותר.

(שם)

כאן הגמרא נכנסת לנושא מעניין, יישוב מול מדבר. האם יש חלוקה במנהגים על פיי המיקום, או שהחלוקה היחידה היא בין א"י לבבל? רב ספרא שואל: אנחנו בני א"י יודעים את סוד העיבור, את זמן קידוש החודש. אצלנו אין יום טוב שני מספק ולכן נשאלת השאלה מה צריך לעשות, כי הרי ראינו בגמרא בדף נא ע"א שבני א"י עדיפים על בני בבל במנהגים! ממשיך רב ספרא ואומר שביישוב אין לעשות מלאכה מפני המחלוקת, אך מה הדין במדבר? עונה לו רב אמי שאכן ביישוב אסור מפני המחלוקת, אבל במדבר מותר.

מכאן עולות השאלות הגדולות שאותן ננסה לפתור בהמשך: מהו יישוב? מהו מדבר? למה יש בכלל חילוק בין יישוב למדבר? לכאורה אם בכל בבל נהוג לעשות יומיים, אז בכל בבל עושים כך - גם במדבר! ומצד שני, למה מי שמגיע ממקום שנוהג יום אחד לא יעשה יום אחד? הרי זה המנהג שלו, ובני בבל כפופים לא"י - אז למה שתהיה מחלוקת בכלל?

מלימוד בסיסי של הגמרות עולות כמה הבנות ביחס לשאלה מה יעשה אדם שהולך ממקום למקום. הראשונה היא שינהג כאנשי המקום, משום שעכשיו הוא נמצא במקום אחר, ושם נוהגים עכשיו חג. בדומה לאדם שיהיה בעיר המוציאה שבת יותר מאוחר מהמקום המקורי ממנו בא. אפשרות שניה היא לנהוג כמנהג המקום שבא ממנו לקולא ולחומרא, ולא לשנות ממנהגו. אפשרות שלישית שההלכה מציעה בכל מיני קונסטלציות שונות, היא שכלפי חוץ, בפני אנשי המקום, צריך האדם לנהוג כמותם, אבל בצינעא, כשאנשי המקום לא רואים, אפשר שינהג כמנהג המקום שבא ממנו. המחלוקות על מה בדיוק מותר לעשות בצינעא לא נוגעות במעשה עצמו, אלא המחלוקת היא במציאות - מה יכול להתגלות וליצור מחלוקת ומה לא.

האפשרות השלישית יוצרת מצב מעניין. המנהג - או במקרה שלנו החג - חל רק בחוץ, בפרהסיא. הישראלי לא באמת חוגג את החג, הוא חוגג רק בגל הכלל ש"אל ישנה אדם מפני המחלוקת". הרצון של ההלכה למנוע מצב שאנשים סותרים את

מנהגייהם של אנשים אחרים הוא מה שמוביל אותנו לפסיקה הזאת. במאמר זה ננסה לצמצם את 'המחלוקת' כמה שאפשר, ולהציע קריאה חדשה של הסוגיה והבנה טובה יותר של ההלכה.

ב. שאלות היסוד

ננסה להבין את יסודות ההלכה, ומתוך כך את השלכותיהם לימינו על ישראלי הנמצא בחו"ל ביום טוב שני. הכלל העולה מהגמרא⁴ הוא שצריך לקבל את חומרות המקום ולא לשנות ממנהג המקום בפני אנשי המקום. החלק המשמעותי הוא שאלת רב ספרא לרבי אבא: מה יעשו הישראלים "דידעינן בקביעא דירחא" ולא באמת צריכים לשמור יום טוב שני? רב ספרא שואל בעצם: מהו יום טוב שני? על מי הוא חל? אם הוא חל על אנשי המקום שלא יודעים בקביעת הירח, אזי רק הם צריכים לחגוג יומיים; ואם הוא חל על המקום עצמו, אז אין ברירה וכל באי המקום צריכים לנהוג כחומרי המקום. בעצם השאלה היא אם יום טוב שני הוא בכלל חומרי מקום, או חומרי האנשים. בנוסף, הגמרא מסכמת שבאיש לא עושים מלאכה מפני שינוי המחלוקת ובמדבר מותר. איפה בדיוק חל אותו יום טוב שני? מה נחשב מדבר ומה נחשב יישוב? כותב השו"ע:

בגליות שעושין שני ימים טובים מספק, כל מה שאסור בראשון אסור בשני והיו מנדין למי שמזלזל בו; ואם הוא צורבא דרבנן, לא היו מחמירין לנדותו אלא היו מלקין אותו...

(שו"ע או"ח תצו, א)

בני ארץ ישראל שבאו לחוצה לארץ, אסורים לעשות מלאכה ביום טוב שני ביישוב, אפילו דעתו לחזור; וכל זמן שלא הגיע ליישוב, אפילו אין דעתו לחזור, מותר, לפי שעדיין לא הוקבע להיות כמותן. אבל אם הגיעו ליישוב,

⁴ פסחים נא ע"ב, ראה לעיל.

ואין דעתו לחזור, נעשה כמותן ואסור בין במדבר בין ביישוב. וכל חוץ לתחום אין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם.

(שם סעיף ג)

ננסה להבין את יסודות ההלכה הזאת, ומתוך כך את השלכותיה בימינו. יש לשאול מהם היסודות העומדים מאחורי פסיקת השו"ע. האם שמירת יום טוב שני תלויה בהקשר מסויים וממנו היא נובעת, או שמא היא מנהג שיש לשמור עליו בכל אופן, בבחינת "בטל הטעם לא בטלה תקנה"?

כמו שנאמר בשו"ע, עם ישראל קיבל על עצמו לחגוג בחו"ל יום טוב שני של גלויות מספק בעקבות הבעיות שנוצרו בנושא קידוש החודש בתקופת התנאים. אלא שנשאלת השאלה האם קבלה זו רלוונטית גם למציאות ימינו. כלומר, האם קבלה זו התרחשה במציאות מסוימת ובהקשרים אחרים היא אינה רלוונטית וההלכה צריכה להיות אחרת. השאלה הנשאלת היא מה הייתה המציאות בתקופת השו"ע שהובילה לפסיקה הזאת, והאם המציאות הזאת עדיין קיימת, או שיש הבדלים במציאות שיכולים להשפיע על פסיקת ההלכה בימינו.

נתחיל מהעובדות - יום טוב שני חל בחו"ל וחוגגים אותו בני הגולה. הנושא המרכזי שיש לדון בו, הוא בן א"י שנמצא בחו"ל לאור סוגיית מקום שנהגו. כותב השו"ע: "...לא הגיע ליישוב ואין דעתו לחזור, מותר... הגיע ליישוב, ואין דעתו לחזור נעשה כמותן ואסור...". אנחנו יכולים לראות שמוקד אחד הוא המיקום של הישראלי ביחס לאותה קבוצה של בני חו"ל ששומרים יום טוב שני, והמוקד השני הוא הכוונה של הישראלי, איפה הוא מגדיר את מקומו.

נזכיר, שהמשנה אומרת "נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם"⁵. לאמור, ברגע שאדם נמצא במקום מסויים הוא נחשב כבני המקום לפחות כל עוד הוא שם, ולכן מדייק השו"ע לגבי מקום ועושה חילוק בין תוך היישוב

⁵ משנה פסחים ד, א.

לחוצה לו. עוד דבר שחשוב לברר, הוא מה נחשב יישוב ומה נחשב מדבר, ויש נפקא מינה גדולה לבירור זה.

למה פוסק השו"ע שאסור לעשות מלאכה בישוב ובמדבר מותר? ככל הנראה בגלל המחלוקת. כך נראה מהסוגיה בדף נא ע"א וכך נראה מפשט דברי השו"ע בגלל החילוק בין מדבר לישוב. ניתן לומר שכל בית הוא בעצם סוג של מדבר, ולכן גם בצנעא בבית יהיה מותר לעשות מלאכה כמו שפסק לדוגמא הר"מ פיינשטיין.⁶ גם מהסוגיה בפסחים נראה שהעניין הוא הימנעות ממחלוקת ולכן ביישוב יהיה אסור, והסיבה שבמדבר מותר היא בגלל זה בדיוק - המטרה של ישראלי ששומר יום טוב שני היא לא לזלזל ביום טוב שני ובמנהג המקום.

ג. גדר יום טוב שני

על מנת לדון ביום טוב שני והלכותיו, עלינו לברר מהם הגדרים ההלכתיים המחייבים אדם בשמירת יום טוב שני. נציג מספר מקורות מהגמרא והראשונים.

אתמר, שני ימים טובים של גלויות... דתנן: בראשונה היו משיאין משואות, משקלקלו הכותים התקינו שיהו שלוחין יוצאין. ואילו בטלו כותים עבדינן חד יומא, והיכא דמטו שלוחין עבדינן חד יומא. - והשתא דידעינן בקביעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי יומי? - משום דשלחו מתם: הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, זמנין דגזרו שמדא ואתי לאקלקולי.
(ביצה ד ע"ב)

הגמרא דנה בקדושת הימים הטובים וביחס ביניהם. בתחילת הסוגיה הגמרא מביאה מקרה של ביצה שנולדה ביום טוב ראשון, ושואלת האם היא מותרת ביום טוב שני. רב אומר שמה שנולד ביום אחד מותר בשני, שהרי היום השני נעשה מספק, וגם אם נאמר שאיננו יודעים איזה יום הוא היום שהוספנו מספק, עדיין

⁶ שו"ת אגרות משה או"ח ד, סי' קד.

אנחנו יכולים להיות בטוחים שאחד מהימים הוא יום חול, ולכן מה שנולד בראשון מותר בשני. רב אסי אומר שהביצה אסורה. מכאן אפשר להבין שהוא סובר שלשני הימים יש קדושה אחת (ויש לזה כמה נפקא מינות). אבל לכאורה קשה על רב אסי, כי הוא בעצמו עושה הבדלה בין הימים, ומכאן שהוא חושב שאין הם קדושה אחת! הגמרא מתרצת שבגלל שהוא בספק מה צריך לעשות, רב אסי מחמיר לשני הכיוונים. הוא מחשיב את שני הימים כקדושה אחת ואוסר מה שנולד ביום הראשון ביום השני, אבל עושה הבדלה בין הימים.

ר' זירא אומר ששיטת רב אסי היא הנכונה, כי אנחנו כבר יודעים את חישוב החודשים ובכל זאת עושים יומיים חג, ואבוי אומר שדעת רב היא הנכונה משום שהסיבה המקורית ליום טוב שני היא החשש מפני הכותים ומפני מצב בו השליחים לא יספיקו להגיע. עכשיו שכבר יודעים מתי ראשי החודשים אמורים לחול, אנחנו ממשיכים לשמור יומיים מפני שהורו חכמים "הזהרו במנהג אבותיכם בדיככם" - צריך לשמור על המנהג בגלל שיום אחד אנחנו יכולים לחזור למצב שלא נדע בדיוק את עיבור החודשים.

יוצא אם כך שלדעת רב אסי יום טוב שני שווה ליום טוב ראשון וחלה קדושה אחת על שני הימים, ממש כמו בראש השנה. דעת רב, וכך נפסק להלכה, היא שלשני הימים שתי קדושות, דעה שלוקחת אותנו לכיוון אחר מהכיוון של רב אסי ופותחת פתח לדיון. אם יש שתי קדושות, זה אומר שבהכרח אחד מהימים הוא לא יום טוב באמת, בניגוד לראש השנה שבו אנחנו נוהגים כקדושה אחת עם כל המשתמע מכך. בנוסף, הגמרא מסיימת ומגדירה את יום טוב שני כ"מנהג אבותיכם", ולהגדרה הזאת יש כמובן משמעות רבה.

נראה את פסיקות הרמב"ם השונות בנושא, וננסה להבין איך הוא רואה את יום טוב שני ואת גדרו.

זה שאנו עושין בחוצה לארץ כל יום טוב מאלו שני ימים מנהג הוא, ויום טוב שני מדברי סופרים הוא ומדברים שנתחדשו בגלות, ואין עושין בני ארץ ישראל שני ימים טובים אלא בראש השנה בלבד.

(רמב"ם יום טוב א, כא)

הרמב"ם מתאר את יום טוב שני כמנהג שנתחדש בגלות, כלומר מנהג שעושים בגלות ולא בארץ. למנהג ככל הנראה יש השלכות מקילות לעומת תקנה או גזירה וכדו'. כל הדברים האלו שאמרנו היו בזמן שהיו בית דין של ארץ ישראל מקדשין על פי הראיה והיו בני הגלויות עושין שני ימים כדי להסתלק מן הספק ... אבל היום שבני ארץ ישראל סומכין על החשבון ומקדשין עליו אין יום טוב שני להסתלק מן הספק אלא מנהג בלבד.

(שם ו, יד)

בנוסף להגדרה הקודמת של 'מנהג', הרמב"ם מסביר את המושג 'ספק' שמצטרף לפעמים ליום טוב שני, ואומר שפעם היה ספק כשלא ידענו מתי ראש החודש והיינו סומכים על העיבור. לכן, מתוך הספק שלא יגיעו השליחים היו עושים יומיים, אבל היום כשיש לנו חשבון, חוגגים יום טוב שני לא על מנת לצאת מהספק, אלא רק בגלל המנהג.

על עשרים וארבעה דברים מנדין את האדם בין איש בין אשה ואלו הן ... (יא)
המחלל יום טוב שני של גלויות אף על פי שהוא מנהג.

(רמב"ם תלמוד תורה ו, יד)

גם כאן יום טוב שני מתואר כמנהג, אבל חשוב לראות שגם מנדים את העובר עליו, ואולי זאת הסיבה שחכמים ראו חשיבות יתרה במנהג הזה.

לפיכך כל מקום שלא היו שלוחי תשרי מגיעין אליו כשהיו השלוחין יוצאין, יעשו שני ימים ואפילו בזמן הזה כמו שהיו עושין בזמן שבני ארץ ישראל קובעין על הראייה, ובני ארץ ישראל בזמן הזה עושין יום אחד כמנהגן שמעולם לא עשו שני ימים, נמצא יום טוב שני שאנו עושין בגלויות בזמן הזה מדברי סופרים שתקנו דבר זה.

(רמב"ם קידוש החודש ה, ו)

המילה מנהג לא נזכרת כאן וצריך להבין מה זה אומר. ההגדרה כאן היא שיום טוב שני הוא תקנה מדברי סופרים העוסקת בתקופתנו, ולא כמו בהלכות יום טוב שהרמב"ם דיבר על תקנה שעיקרה בגלל ספק שהיה פעם.

אם כן, אנחנו רואים בדברי הרמב"ם שתי התייחסויות שונות ליום טוב שני, והוא מוגדר לפעמים כמנהג ולפעמים כתקנה. מה זה אומר הלכה למעשה ואיך מיישבים את הסתירה? הרב רבינוביץ' בספרו "יד פשוטה" על הרמב"ם מיישב את הסתירה, ונציג את דבריו בקצרה:

מעיון בפסקי הרמב"ם (הל' שמחת יו"ט וקידוש החודש) אנו מוצאים דיוק לשון רבים. ויש לעמוד על הדיוקים שבין 'דברי סופרים' ו'תקנה' מחד, ללשון 'מנהג' מאידך. כמו כן, יש להבחין בין שלושה סוגי אנשים אליהם מתייחס הרמב"ם: א. בני גלויות. ב. מקומות הרחוקים. ג. בני ארץ ישראל. בזמן שהרמב"ם מדבר על הזמנים שבהם קידשו על ידי הראיה הוא משתמש בניסוח בני גלויות, אך כאשר החיוב נובע ממנהג לאחר קביעת הלוח, ההגדרה היא מקומות הרחוקים - ולא 'בני'. לגבי בני ארץ ישראל אין שינוי בניסוח ברמב"ם בין בזמן שקידשו לפי הראיה ובזמננו. (יד פשוטה, הלכות תלמוד תורה ו, יד)

מעובדה זו מסיק הרב רבינוביץ' שהרמב"ם רמז שבני א"י נשארים במעמדם בכל מקום, וגם כשהם בחו"ל הם שומרים יום אחד. לעומת זאת אנשי חו"ל שבאים לא"י עושים רק יום אחד הואיל ואין להם מעמד של בני מקום מסוים. לפי זה:

מעתה נמצא שדין יום טוב שני של גלויות הוא ממש כמו כל שאר המנהגים שיש להם תוקף במקומם לבני מקומם בלבד, ואינם לא חובת גברא, ואף לא כעין מצוות התלויות בארץ שמחייבות את כל יושביה... אבל מנהגים אין בתורה, זאת אומרת, חכמים תקנו להחיל את דין יו"ט שני כמו מנהג ולא כמו סתם תקנה שהיא החלטית. הואיל והוא בצורת מנהג, יש בו צד גדול להקל, דהיינו בן ארץ ישראל השוהה בחו"ל אינו עושה יו"ט שני, וכן גם הבא ממקום רחוק לארץ ישראל... לפיכך משמיענו שגם על יו"ט שני מנדין "אע"פ שהוא מנהג".

(שם)

יוצא אם כן מהגמרא בביצה ומשיטת הרמב"ם שיום טוב שני מחולק לשתי קדושות, והוא **מנהג של הגלות**, ולא של בני הגלות. הוא לא תקנה מספק וקדושה אחת בדומה לראש השנה, ומכאן יש מקום להבדלים כמו שמראה הרב רבינוביץ' וכמו שנראה בפסיקת ההלכה בהמשך.

ד. מקום החיוב

לאחר שהגדרנו את יום טוב שני כמנהג של הגלות ושל המקום, כעת עלינו להגדיר את מקום החיוב ואת היחס שבין הישראלי שמעיקר הדין לא מחוייב, אל המקום המחוייב. אומרת הגמרא:

איתיה לקמיה דרב חסדא, אמר ליה: אמאי תעביד הכי? אמר ליה: מאתרא דרב יהודה אנא, דאכיל. אמר ליה: ולית לך נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם? אמר ליה: חוץ לתחום אכלתינהו.

(חולין קי ע"א)

בדומה למקרה בפסחים, בגמרא בחולין מסופר שרב חסדא אכל דבר שנהגו בו איסור במקום מסויים, ובתשובה לשאלה כיצד עשה זאת הוא ענה שאכל חוץ לתחום ולכן הדבר היה מותר. מכאן אפשר לראות שהצורך לשמור על המנהג ולא לשנות מפני המחלוקת צריך להשמר בתוך התחום, אבל חוץ לתחום לא.

ננסה לברר מה נחשב בתוך התחום ומה נחשב מחוץ לתחום, ובאילו יישובים יש חיוב. כך מובא בסוגייתנו:

אמר ליה רב ספרא לרבי אבא: כגון אנן; דידעינן בקביעא דירחא ביישוב לא עבידנא - מפני שינוי המחלוקת. במדבר מאי? - אמר ליה, הכי אמר רב אמי: ביישוב - אסור, במדבר - מותר.

(פסחים נא ע"ב)

רב ספרא שואל את רבי אבא כיצד בן א"י צריך לנהוג ביחס לעשיית מלאכה כשמגיע למקום שנוהגים בו יום טוב שני, ותשובתו היא שביישוב אסור ובמדבר מותר. בדומה לגמרא בחולין, גם כאן החלוקה היא בין פנים לחוץ כלשהם. בחולין החלוקה היא בין תוך התחום לחוץ לתחום, ובפסחים בין יישוב למדבר. יש להניח שאין הבדל משמעותי בין החלוקות, והרעיון הוא אותו רעיון - יש מקום שבו נוהגים, ויש חוץ למקום שבו לא נוהגים. נזכיר גם שבמעשה של רבה בר בר חנה בדף נא ע"א אנחנו רואים עוד חלוקה, בין צנעא לפרהסיא. נראה את דברי השו"ע בנושא:

בני ארץ ישראל שבאו לחוצה לארץ, אסורים לעשות מלאכה ביום טוב שני ביישוב, אפילו דעתו לחזור; וכל זמן שלא הגיע ליישוב, אפילו אין דעתו לחזור, מותר, לפי שעדיין לא הוקבע להיות כמותן. אבל אם הגיעו ליישוב, ואין דעתו לחזור, נעשה כמותן ואסור בין במדבר בין ביישוב. וכל חוץ לתחום אין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם.

(שו"ע או"ח תצו, ג)

נראה שהשו"ע מחבר בין התחום לבין היישוב. בתחום היישוב מלאכה תהיה אסורה לכולם, ומחוץ לתחום היישוב עשיית מלאכה תהיה מותרת לכל מי שלא נקבע להיות כבני המקום (כלומר דעתו לחזור לא"י). השו"ע כותב דברים דומים בהלכות פסח:

ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, לא יעשה ביישוב מפני המחלוקת; אבל עושה הוא במדבר...וכן מי שדעתו לחזור למקומו, נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו, מפני המחלוקת.

(או"ח תסח, ד)

בתחילת ההלכה אנחנו רואים שמי שהולך ממקום שעושים יום טוב שני למקום שלא עושים (כמו בנידון דידן) - לא יעשה ביישוב, דהיינו בפני אנשי המקום, מפני המחלוקת. למרות שאין בהלכה הזאת חילוק בין צנעא לפרהסיא, אפשר ללמוד מהחילוק בין יישוב למדבר שיש דמיון בניהם - "ההולך ממקום שעושין...לא יעשה". הדבר מוכיח שכל אחד נשאר עם מנהגי מקומו בין להקל ובין להחמיר. נראה שיש משקל גדול ל"אל ישנה אדם מפני המחלוקת", משום שאסור אפילו לשבות בפני אנשי המקום אם הם עושים מלאכה. מי שדעתו לחזור צריך לנהוג כמו אנשי מקומו, בגלל שמנהג המקום שייך לאנשי המקום, ואם דעתו לחזור למקומו הוא רק אורח, אין לו קשר אמיתי לאנשי המקום, והוא לא צריך לקבל את המנהג שלהם. כמובן שבסופו של דבר יש מנהג למקום וצריך לכבד אותו ולכן אסור להיראות בפניהם ולעבור על מנהגם, אבל אם לא יראה בפניהם - מותר.

כמו בסימן תצו, החלוקה בין יישוב למדבר היא בגלל המחלוקת, וגם כאן הולכים אחר דעת האדם בשביל להכריע מהו המקום שכמנהגו צריך לנהוג. התוספת החשובה כאן היא ההלכה שלא "יתראה" בפני אנשי המקום מפני המחלוקת, תוספת ממנה אפשר ללמוד לגבי פרהסיא וצנעא. נראה את דברי המשנה ברורה:

כתבו הפוסקים דיישוב נקרא ישוב של ישראל דוקא וכל זמן שלא הגיע לעיר של ישראל א"צ להתנהג כחומרי אותה המדינה. וכתבו עוד דתוך התחום הוי כתוך העיר וצריך להתנהג כחומרי אותו מקום.

(משנה ברורה תצו ס"ק י')

המשנה ברורה פוסק קולא עצומה ומגדיר יישוב כיישוב של ישראל דווקא, הגדרה שבהבנה מסויימת יכולה לבטל את חובת שמירת יום טוב שני לישראלים בכל מקום בחו"ל, כי אין כמעט מקומות שהם יישוב של ישראל ממש. כלומר איסור עשיית מלאכה לא באמת חל על הישראלי, וכל האיסור הוא שינוי מפני המחלוקת על ידי עשיית מלאכה בפרהסיא בפני אנשי המקום.

המשנה ברורה כותב בסימן תסח ס"ק טז: "בישוב – של ישראל וכל שבא לתוך תחומו של אותו המקום מקרי בא בישוב". צריך להגדיר מהו תחום היישוב ומהו יישוב של ישראל. ישנן שתי אפשרויות:

- א. ישוב שרובו יהודי, ותחומו הוא תחום השבת שלו.
- ב. ריכוז יהודי גדול בעיר לא יהודית (לדוגמא ברוקלין בניו יורק או דברים יותר מצומצמים כמו בית הכנסת המרכזי בערים קטנות בארה"ב ואירופה), והתחום הוא תחום השבת של אותה קהילה או מרחק של כקילומטר וחצי מבית הכנסת.

כותב המשנה ברורה "מפני המחלוקת – ואפילו בצנעא דמלאכה א"א לעשות כ"כ בצנעא שלא יתוודע".⁷ כלומר, לא יעשה דברים שיכולים להתגלות.⁸ לשיטת הט"ז יש אפשרות לעשות מלאכה בצנעא מבלי שתתגלה:

אפי' דעתו. נראה הטעם מפני המחלוקת כמ"ש סי' תס"ח ס"ד וא"כ יש היתר אם עושה מלאכה בצנעא וכ"ה ברש"ל פ"ק סי' ח' וז"ל אין לו להקל בפנינו לעשות מלאכה ובעל הש"ע ה"ל לבאר זה ואפשר שסמך על מ"ש סי' תס"ח. (ט"ז או"ח תצו ס"ק ב – ההדגשות שלי, י"כ)

לכן נוכל להתיר עשיית מלאכה גם בצנעא, ובלבד שיזהר הישראלי שלא יראו אותו בני המקום. נראה אם כן שהקטגוריות שלנו הן צנעא, יישוב, פרהסיא ומדבר. המצב בינתיים הוא כזה:

מצב/מיקום	יישוב	מדבר
פרהסיא	אסור	מותר
צנעא	מותר	מותר

⁷ משנה ברורה תסח ס"ק יז.

⁸ ראה שו"ת אגרות משה או"ח ד, סי' קד.

עכשיו, אחרי שראינו שביישוב אסור ובמדבר-פרהסיא מותר, נשאר רק להגדיר מה זה בדיוק יישוב ומה זה מדבר-פרהסיא, בשביל להבין מהם המקומות בהם אסור לישראל לעשות מלאכה ביום טוב שני. הרב מלמד כותב כך:

אם בכוונתו לחזור, דינו היסודי כבן ארץ ישראל, ואם הוא שובת **מחוץ לתחום שבת של קהילה יהודית**, אינו נוהג יום טוב שני של גלויות ומותר לו לעשות בו מלאכה (שו"ע תצו, ג). אבל כאשר הוא **בקהילה יהודית או בתחום שבת שלה**, עליו לנהוג כמותם, כדי שלא יראה כסותר את מנהגם (פסחים נ, א; שו"ע תצו, ג). לפיכך, אסור לו לעשות מלאכה ביום טוב שני שלהם. ואמנם יש אומרים שבצנעה מותר לו לעשות מלאכה.
(פניני הלכה מועדים ט, ו – ההדגשות שלי, י"כ)

הרב מלמד מגדיר את המושג 'יישוב' כקהילה יהודית, כנראה על סמך המשנה ברורה שאומר "יישוב של ישראל דוקא". אם כן יוצא שאדם שטס לניו-יורק למשל, לא יצטרך להימנע מלהסתובב במרכז העיר כי זה לא נמצא בתחום הקהילה היהודית (נאריך בנושא בסוף). נביא את פסיקת ערוך השולחן בשביל לראות תמונה רחבה יותר:

בני א"י שבאו לחו"ל אף על פי שדעתם לחזור ולא חלה עליהם חומרי מקום שהלכו לשם מ"מ אסורים לעשות מלאכה ביום טוב שני **בישוב** מפני המחלוקת (כמ"ש בסי' תס"ח) וי"א **דדווקא בפרהסיא אבל בצנעא מותר** דהא בצנעא ליכא מחלוקת...
(ערוך השולחן או"ח תצו, ד – ההדגשות שלי, י"כ)

על הבעיה שמלאכה בצנעא יכולה להתגלות כתב ר"מ פיינשטיין:

בן א"י בחו"ל אם מותר להדליק נר חשמל ביום טוב שני.

יש להסתפק אם מותר לבן א"י להדליק נר חשמל... מכיון שאף מלאכה שאסור לבן א"י הוא רק משום שלא ישנה מפני המחלוקת ... אבל אולי כיון דבהרבה בתים איכא שעונים כאלו שמדליקין ומכבין נרות חשמל בעצמם

יום טוב שני של גלויות

שערים לגמרא

שלא ע"י מעשה אדם שייך ממילא בצנעא דהרואין שאיכא אורה יאמרו
שאיכא שעון כזה וכן בכבוי שייך שוב חשיבות צנעא מחמת זה.
(שו"ת אגרות משה או"ח ד, סי' קד)

יוצא שהחשש שמלאכה בצנעא יכולה להתגלות פחות רלוונטי עם ההתפתחות
הטכנולוגית של ימינו, כי מכשירים יכולים להידלק ולהיכבות בעצמם (בדומה
לשיטת הט"ז שראינו מקודם). המצב שהגענו אליו בינתיים הוא שהמקום היחיד
שיהיה אסור לעשות בו מלאכה הוא בפרהסיא בתחום של הקהילה היהודית, שהרי
ראינו קודם שרק תחום של קהילה יהודית נקרא יישוב, ולכן כל מקום אחר נחשב
כמדובר שבו הכל מותר.

ה. איך מגדירים פרהסיא?

לאחר שראינו שעיקר החיוב של יום טוב שני לישראלי השוהה בחו"ל הוא
בפרהסיא, עלינו לברר מהי בדיוק ההגדרה של פרהסיא ומתוך כך לראות מהו
מקום החלות של יום טוב שני לישראליים. בגמרא נאמר:

וכמה פרהסיא? - אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: אין פרהסיא פחותה מעשרה
בני אדם. פשיטא, ישראלים בעינן, דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל.
(סנהדרין עד ע"ב)

הגמרא אמנם מדברת על קידוש ה', אבל עדיין העקרון העולה ממנה הוא שהמושג
'פרהסיא' הוא בפני יהודים אחרים. אפשר לראות זאת גם בפסיקת השו"ע:

כל העבירות שבתורה, חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים, אם
אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג, אם הוא בצנעה יעבור ואל
יהרג...ואם הוא בפרהסיא, דהיינו בפני עשרה מישראל, חייב ליהרג ולא
יעבור.

(שו"ע יו"ד קנז, א – ההדגשות שלי, י"כ)

המטרה שלנו כישראלים ביום טוב שני היא לא לשנות את המנהג מפני המחלוקת,
כלומר לא לנהוג בצורה שונה מבני המקום בשביל לא להביא לזלזול במנהג.

ו. מסקנות להלכה⁹

נקדים ונאמר שמגוון הדעות בפוסקים הוא רחב מאוד, ומצד אחד אנחנו יכולים למצוא פסיקה שעל הישראלי לשמור יום טוב שני כמו בן חו"ל לכל דבר (אולי למעט הנחת תפילין), ומצד שני אנחנו יכולים למצוא פסיקה שעל הישראלי חלה חובה לשמור יום טוב שני רק כלפי חוץ במקום שיכולים לראות אותו. ננסה להביא בקצרה כמה מהשיטות, ולהציע פתרון הלכתי כפי שעולה מהמקורות שהבאנו לעיל.

הרב צבי פסח פרנק¹⁰ כותב בתשובה לשאלה כיצד ישראלי צריך לנהוג בחו"ל ביום טוב שני, שלפי מה שעולה מערוך השולחן ישראלי לא מחוייב ביום טוב שני רק כשמגיע לביקור קצר, אבל אם מגיע לתקופה ארוכה כמו שנה - צריך להתפלל תפילה של יום חול ולא לעשות מלאכה לחומרא בשביל לא לזלזל ביום טוב שני.

אולם לשיטת 'החכם צבי' התמונה שונה לגמרי. לשיטתו "דכיון דעכשיו כולנו בקיאים בקיבועא דירחא, והא דעושין שני ימים הוא רק מצד תקנת חכמים ואפשר שדין זה הוא מצד אקרקפתא דגברא ושייך לדין נותנין עליו חומרי מקום שיצא או שהלך".¹¹ אפשר לראות שיום טוב שני חל רק על תושבי חו"ל והוא לא מנהג של הישראלים, ולכן מי שדעתו לחזור ולא הפך בעצמו לאחד מבני חו"ל לא צריך לשמור יום טוב שני, וכל מה שנותר לדון בו הוא רק האם זה בצנעא/בפרהסיא והאם זו מלאכה או לא. כך נוצר מצב שמי שמחוייב ביום טוב שני אלו רק תושבי המקום, ולא כמו שכותב הרב צבי פסח פרנק.

הרב נחום רבינוביץ' כותב:

אדם שעיקר דירתו בארץ ושוהה זמנית בחו"ל ובדעתו לחזור לארץ, ביו"ט שני של גלויות עליו להמנע מעשיית מלאכה בפרהסיא ואף יופיע בבי"כ,

⁹ אך לא למעשה.

¹⁰ שו"ת הר צבי או"ח ב, סי' עח.

¹¹ שו"ת חכם צבי סי' קסז.

ומאידך יניח תפילין בצנעא...אולם מי שנמצא בחו"ל לשהות ממושכת דינו כבן חו"ל...

(שו"ת שיח נחום או"ח סי' כח)

הרב גורן עונה לשאלה כיצד ינהגו ישראלים שונים שנמצאים בחו"ל מכל מיני סיבות (למשל שליחים ושגרירים), ונביא את דבריו בקיצור. על השאלה כיצד ינהגו עובדי שגרירות ונציגי המדינה השונים הוא עונה:

שאינם חייבים באופן עקרוני בשמירת יו"ט שני. עצם ישיבתם בחו"ל היא בתור נציגים זרים, ולא כתושבי הם. לכן מותר להם לעשות מלאכה בביתם בצנעא כמו בשאר ימות החול. אבל מכל מקום אסור להם לעשות מלאכה בפרהסיא במקום שיש שם קהילה יהודית משום 'חומרי מקום' כמבואר בשו"ע או"ח תצו, ג. והטעם לכך הוא שלא לעורר מחלוקת כמפורש בט"ז ס"ק ב' ושו"ע או"ח תסח, ד. אסור לנציגים בחו"ל לנסוע ברכב במקום שיש בו ישוב יהודי קבוע כי אין פרהסיא גדולה מזו אבל במקום שאין קהילה יהודית קבועה יוכלו לנסוע ולעשות מלאכה בפרהסיא. במקום שאין קהילה יהודית אין 'חומרי מקום'.

(משנת המדינה עמ' 171)

בתשובה על בן א"י שנוסע לתקופה ארוכה,¹² הוא פוסק שהוא נחשב ש'דעתו לחזור' בשלוש שנים הראשונות. אבל יותר מכך כבר צריך הישראלי לשמור יום טוב שני (למעט תפילין במידה ודעתו לחזור). יש עוד מגוון גדול של פסיקות בנושא, וכולן על הרצף שהצגנו כאן.¹³

¹² תחומין כד, יו"ט שני של גלויות, עמוד 329.

¹³ ראו: ילקוט יוסף ה, דין יו"ט שני של גלויות עמ' 461; שו"ת יביע אומר ו או"ח סי' מ, א-ג.

ז. סיכום

במאמר זה ניסינו לסקור בקצרה את סוגיית 'מקום שנהגו' במבט על דין ישראלי השווה בחו"ל ביום טוב שני של גלויות. נסיתי להציע הבנה אחרת של ההלכה דרך הסוגיות הרלוונטיות ופסיקות ההלכה בנושא, ולהציע פתרון שיקל על ישראלים שנמצאים בחו"ל בחגים. במסגרת הלימוד נתקלתי בעוד המון סעיפים שדרשו חקירה, אך מפאת קוצר היריעה התמקדתי בנושאים שהיו נראים לי הכי חשובים לגוף ההלכה - גדר יום טוב שני, המקום והתחום בו הוא חל, ועל מי חל חיוב שביתה ביום טוב שני. המסקנות שעלו הן שלרוב מוצג יום טוב שני כמנהג או ספק מדברי חכמים, ולכן כבר יש מקום לחפש את הדרכים להקל בו במידת האפשר. כמו כן עלה שמקום החיוב הוא תחום יישוב של ישראל או קהילה יהודית, ולכן בכל המקומות שנגדירים כ'מדבר' לא תהיה שום בעיה לעשות מלאכה לפי רוב השיטות. המסקנה האחרונה היא שחיוב שמירת יום טוב שני חל רק על בני הגלויות ולא על ישראלים שמבקרים בגולה, ולכן כל עצם שמירת יום טוב שני בפרהסיא על ידי ישראלים היא רק בשביל בני המקום, כדי שיום טוב שני לא יתבזה בעיניהם.

כמו שראינו, דינו של ישראלי ביום טוב שני בחו"ל מבוסס על הכלל "אל ישנה אדם מפני המחלוקת" כמו שכתוב במשנה בפסחים. לכן נראה מסברא פשוטה שאדם שלא יודעים עליו במקום יהודי שהוא יהודי, או שלא נמצא במקום יהודי בכלל ואין בקרבנו יהודים תושבי המקום, והוא מצניע סממנים יהודיים, יכול לעשות מלאכה אף בפרהסיא. זאת מהטעם הפשוט שהוא לא עובר על האיסור האמיתי - יצירת מחלוקת.